

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΙΝΗΣΗ

Η αλληλεπίδραση μεταξύ Δικαίου Ανθρώπων Δικαιωμάτων και Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου: Μία ιστορική προσέγγιση

ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΑΡ. ΓΙΑΡΕΝΗ, Διευθυντού ΓΕΑ - Γρ. Αποζημιώσεων NATO, Δικαστή Αεροδικείου Αθηνών, Υπ. Διδάκτορας Παντείου Πανεπιστημίου

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ του Δικαίου Ανθρώπων Δικαιωμάτων (Human Rights Law) και του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (International Humanitarian Law) του εφαρμοστέου κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων, ιδιαίτερα ενόψει του ουσιαστικού περιεχομένου τους και του σκοπού στον οποίο αποβλέπουν, αποτελεί ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον πεδίο ενασχόλησης και προβληματισμού παγκοσμίως, ιδιαίτερα για τους ασχολούμενους με το διεθνές δίκαιο και την ειδικότερη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, την οποία αυτό διασφαλίζει σε κάθε περίπτωση, είτε σε ειρηνική είτε σε εμπόλεμη περίοδο.¹ Η διασφάλιση των βασικών δικαιωμάτων του ανθρώπου μπορεί αναμφίβολα να συμβάλει τόσο στην εφαρμογή κάποιων βασικών αρχών δικαιοσύνης στην οργάνωση της κοινωνίας (μέσω της ενάσκησης του αισθήματος δικαιοσύνης των πολιτών που τη συγκροτούν), όσο και στην ενεργοποίηση των δυνάμεων του λόγου και της σκέψης, στο πλαίσιο είτε του σχηματισμού είτε της αναθεώρησης είτε του, κατόπιν έλλογης επιδίωξης γενικότερα, σχηματισμού μίας ιδιαίτερης αντίληψης για το τι είναι αγαθό και πώς θα το προσεγγίσουμε.² Το δικαίωμα στη ζωή ή την περιουσία, παραδείγματος χάριν, η ύπαρξη φυσικής και πολιτικής ελευθερίας, η ακώλυτη ανάπτυξη της προσωπικότητας, ή η ισότητα ενώπιον του νόμου, εμφανίζονται σαν αγαθά τα οποία κάθε άνθρωπος θα επιθυμούσε να έχει, ανεξάρτητα από οτιδήποτε άλλο θα μπορούσε τυχόν να επιθυμήσει, πέραν αυτών. Τα πρωταρχικά αυτά αγαθά, και το δικαίωμα του κάθε ανθρώπου να τα διεκδικήσει θεωρείται ότι σχετίζονται αρρήκτως με τη φύση του ανθρώπου ως ελεύθερου και ίσου πολίτη, δηλαδή ως ισότιμου συνεργαζόμενου μέλους μίας δεδομένης ανθρωπίνης κοινωνίας.

Συνακόλουθα, ένας από τους στόχους του σύγχρονου κοινωνικού κράτους πρόνοιας είναι δίχως αμφιβολία η προσπάθεια θέσης σε εφαρμογή μίας ιδέας της κοινωνίας ως ενός διηνεκούς συστήματος συνεργασίας μεταξύ των πολιτών της, με την ιδιότητά τους ως ελεύθερων και ισότιμων προσώπων, τα οποία απολαμβάνουν ίσα δικαιώματα, έχοντας τις ανάλογες υποχρεώσεις. Σε μία έτσι οργανωμένη κοινωνία, όλοι θα έπρεπε να απολαμβάνουν συγκεκριμένες εγγυήσεις προστασίας από δυσμενείς συγκυρίες, γεγονότα ή ατυχίες· πρωταρχικός βέβαια σκοπός είναι το να απολαμβάνουν όλοι οι άνθρωποι, ανεξαιρέτως, ένα κατ' ελάχιστον οριζόμενο όριο

αξιοπρεπούς διαβίωσης, δυστυχώς όμως τα πράγματα σε πολλές από τις σύγχρονες ανθρωπίνες κοινωνίες, ακόμη και τις εξαιρετικά αναπτυγμένες, φαίνεται ότι δεν κατευθύνονται προς έναν τέτοιο, ουτοπικό έστω, στόχο... Κι αν αυτό δεν μπορεί να επιτευχθεί στις ανθρωπίνες κοινωνίες υπό «κανονικές συνθήκες», τι γίνεται άραγε σε περιόδους «μη κανονικές», όπως θα μπορούσαν ενδεχομένως να χαρακτηριστούν οι περίοδοι των ενόπλων συγκρούσεων; Η αναγνώριση της ανάγκης προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε κάθε περίπτωση, θα μπορούσε βέβαια να λειτουργήσει περιοριστικά ως προς τους λόγους οι οποίοι δικαιολογούν, ενδεχομένως, την κήρυξη ενός πολέμου ή την έκρηξη γενικότερα μίας διεθνούς ή εσωτερικής ένοπλης σύρραξης, σε κάθε περίπτωση όμως, από τη στιγμή που μία ένοπλη σύρραξη έχει ήδη ξεκινήσει, συγκεκριμένοι κανόνες θα έπρεπε να προβληφθούν για την προστασία των βασικών δικαιωμάτων των καθ' οιονδήποτε τρόπο συμμετεχόντων σε αυτήν, είτε πρόκειται για μαχίμους είτε, πολύ περισσότερο, για αμάχους. Ο συσχετισμός μεταξύ του Δικαίου Ανθρώπων Δικαιωμάτων και του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου των Ενόπλων Συγκρούσεων,³ κυρίως από την πλευρά της ιστορικής τους συνάφειας, αποτελεί το βασικό σκοπό της παρούσας μελέτης και τον κεντρικό άξονα πάνω στον οποίο θα κινηθούν οι αναπτύξεις που ακολουθούν.

1. Βλ. ενδεικτικά *Colb R.*, The relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law: A brief history of the 1948 Universal Declaration of Human Rights and the 1949 Geneva Conventions, *International Review of the Red Cross*, 1998, σελ. 409 επ., *Doswald-Beck L./Vité S.*, International Humanitarian Law and Human Rights Law, *International Review of the Red Cross*, 1993, σελ. 94-119. Για τις σύγχρονες διεθνείς νομολογιακές τάσεις επί του ζητήματος βλ. *Κύρκο Σ.*, Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και Δίκαιο Προστασίας Ανθρώπων Δικαιωμάτων: σχέσεις αμοιβαίου αποκλεισμού ή αλληλοσυμπλήρωσης; ΠοινΔικ 2006, 1434-1440, (με αφορμή την έκδοση της απόφασης του ΕΔΔΑ επί της με αριθμ. 52207/99 προσφυγής Bancovic εναντίον Βελγίου).

2. Βλ. σχετ. *Rawls J.*, Θεωρία της Δικαιοσύνης, (επιστ. επιμέλεια, Α. Τάκας, συντονισμός έκδοσης-επιμέτρο, Κ. Παπαγεωργίου), εκδ. Πόλις, Αθήνα 2001, σελ. 11 επ.

3. Για το συσχετισμό αυτόν από πλευράς σύγχρονες πολιτικές φιλοσοφίας, βλ. και *Rawls J.*, The Law of Peoples - with "The Idea of Public Reason Revisited", Harvard University Press 1999, σε ελλ. μτφρ. Α. Παπασαύρου ως Το Δίκαιο των Λαών και «Η ιδέα της δημόσιας ηθικής αναθεωρημένη», εκδ. Ποιότητα, Αθήνα 2002, σελ. 169 επ.

2. Προέλευση των κανόνων του Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Το Δίκαιο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έλκει την προέλευσή του από θεωρίες που βασίστηκαν στη θρησκεία –ο νόμος του Θεού που δεσμεύει όλους τους ανθρώπους– στις θεωρίες της σχολής του φυσικού δικαίου, το οποίο θεωρήθηκε αδιαπραγμάτευτο,⁴ σε διάφορες θετικιστικές-ωφελιμιστικές θεωρίες, και ακόμη σε διάφορα κοινωνικά κινήματα.⁵ Η επίδραση των θεωριών που πρωτοδιατύπωσαν στο σύγχρονο κόσμο σπουδαίοι στοχαστές όπως ο *John Locke* (1632-1704), ο *Thomas Paine* (1737-1809) ή ο *Jean-Jacques Rousseau* (1712-1778), οι οποίοι έδωσαν ώθηση στις εξελίξεις γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα, αποτέλεσαν βέβαια σπουδαία πηγή των κανόνων του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αναμφισβήτητη όμως θεωρείται και η επίδραση των αποτελεσμάτων των διαφόρων επαναστατικών κινήματων και των συνταγματικών κειμένων του 18ου και 19ου αιώνα αντίστοιχα. Οι θεωρητικοί της σχολής του *φυσικού δικαίου*, προκειμένου να προσδιορίσουν τη βάση για μία δίκαιη κοινωνία (*just society*), ανέπτυξαν τον προβληματισμό τους κυρίως γύρω από το ζήτημα της αμοιβαίας σχέσης μεταξύ της διακυβέρνησης μιας κοινωνίας και των ατόμων που την αποτελούν. Δόμησαν τις θεωρίες τους πάνω στην ανάλυση της φύσης των ανθρώπων, όπως τουλάχιστον την αντιλαμβάνονταν, και τις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους και κατέληξαν σε συμπεράσματα σχετικά με τα καλύτερα μέσα διασφάλισης του αμοιβαίου σεβασμού των μελών μιας κοινωνίας και της προστασίας τους.

Οι *θετικιστές*, θεωρητικοί του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την άλλη,⁶ δεν ένιωθαν δεσμευμένοι από τους κανόνες κάποιου υπερθετικού φυσικού δικαίου, αλλά περισσότερο βάζουν την υπεράσπιση των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη σκέψη ότι η συνεργασία και ο αμοιβαίος σεβασμός είναι η πιο συμφέρουσα και ωφέλιμη συμπεριφορά τόσο για τα άτομα όσο και για την κοινωνία συνολικά. Ο *J. Bentham* ειδικότερα, παρά το γεγονός ότι υπήρξε περισσότερο νομικός και οικονομολόγος παρά φιλόσοφος, ήταν ο πρώτος που διατύπωσε συστηματικά τις βάσεις της θεωρίας του *ωφελιμισμού*, ως αφετηρίας κάθε νομικής και ηθικής σκέψης, υιοθετώντας την αρχή «*μεγαλύτερη ευημερία σε όσο το δυνατόν περισσότερους*», πρόδρομος της οποίας είχε υπάρξει λίγο νωρίτερα ο Ιταλός ποινικολόγος *C. Beccaria* (1738-1794), ο οποίος είχε στραφεί προς τις φιλοσοφικές μελέτες υπό την επίδραση του έργου του *Montesquieu*.⁷ Κατά την προσπάθεια καταγραφής του τρόπου ανάπτυξης του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν θα πρέπει επίσης να παραβλέψουμε την ύπαρξη των διαφορετικών πολιτιστικών παραδόσεων, καθώς και τη συμβολή των θεωριών των υπερασπιστών της *κοινωνικής ανάπτυξης*.⁸ Αν και προερχόμενες από διαφορετικές αφετηρίες, αυτές οι θεωρίες τόνισαν τη σημασία παροχής των μέσων για τη διατήρηση της ζωής καθώς επίσης και την ανάγκη προστασίας των ανθρώπων από κάθε οικονομική και κοινωνική εκμετάλλευση.

Το πρώτο σημαντικό *διεθνές* νομικό κείμενο που προέβη στον καθορισμό του όρου «ανθρώπινα δικαιώματα», και μι-

λάμε βέβαια για την Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (*Universal Declaration of Human Rights*) του 1948, περιελάμβανε όχι μόνο τα αστικά και πολιτικά, αλλά και τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα, καθώς κατά τη σύνταξή της καταβλήθηκε συνειδητή προσπάθεια να ληφθούν υπόψη οι διαφορετικές προέλευσης φιλοσοφίες ως προς τον καταλληλότερο προσδιορισμό του περιεχομένου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αν και κάποιες αμφιβολίες έχουν εκφραστεί ακόμη και πρόσφατα ως προς την καθολικότητα των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων, είναι αλήθεια ότι παρά το γεγονός ύπαρξης ορισμένων διαφορών μεταξύ των όρων που περιέχονται, για παράδειγμα, στην Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ή στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, οι ομοιότητές τους είναι πολύ εμφανέστερες, και ουσιαστικά παρέχουν την ίδια προστασία στα βασικά αστικά δικαιώματα και ελευθερίες του ανθρώπου. Περαιτέρω, το γεγονός ότι τα Ηνωμένα Έθνη ερευνούν πλέον ορισμένες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ανεξάρτητα από το εάν το εμπλεκόμενο κράτος είναι συμβαλλόμενο μέρος σε κάποια από τις συμβάσεις αυτές, δείχνει πως η διεθνής προστασία των σχετικών δικαιωμάτων έχει πλέον καταστεί εθιμικό δίκαιο.

Το περιεχόμενο των κανόνων του Δικαίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, δομείται συνήθως πάνω σε μία σειρά προ-

4. Η σχολή του *φυσικού δικαίου* (*natural law school*), αποτέλεσε στο χώρο της νομικής επιστήμης κύρια εκδήλωση του τρόπου επιστημονικής σκέψης που επικράτησε στη Δυτική Ευρώπη μετά το 1600. Ονομάστηκε έτσι καθώς θεωρούσε ότι ο κόσμος διέπεται αποκλειστικά από νόμους καθολικής ισχύος, οι οποίοι δεν στηρίζονται στην αυθεντία ενός διανοητή ή ενός θεόπνευστου κειμένου, αλλά στην εμπειρική παρατήρηση της φύσεως του ανθρώπου, ως ελλόγου όντος, αλλά και στην παρατήρηση της φύσεως της κοινωνίας, ως χώρου δράσεως του ανθρώπου. Βλ. σχετ. *Αραθαντινού Ι.Π.*, Εισαγωγή στην Επιστήμη του Δικαίου, β' εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήναι 1983, σελ. 178 επ., *Γεωργοπούλου-Νικολακάκου Ν.Δ.*, Το Φυσικόν Δίκαιον, Ιστορικοκριτική θεώρησις του προβλήματος, εκδ. Γρηγόρη, Αθήναι 1976, σελ. 112-113.

5. Για μία παρουσίαση των διαφόρων θεωριών γύρω από την προέλευση του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βλ. *Shestack J.*, *The Jurisprudence of Human Rights*, εις Meron T., (επιμ.) *Human Rights in International Law*, Vol. 1, Oxford University Press, London 1984, σελ. 69 επ.

6. Ειδικότερα οι *J. Bentham* (1748-1832) και *J. Austin* (1790-1859), για τους οποίους βλ. περισσότερα εις Meron T., (επιμ.) *Human Rights in International Law*, ό.π., σελ. 79.

7. Ο *Beccaria* έγινε βέβαια ευρύτατα γνωστός από το βαθιά ανθρωπιστικό σύγγραμμά του «Περί αδικημάτων και ποινών» (*Dei delitti e delle pene*), το οποίο μετέφρασε στα ελληνικά το 1823 ο Αδ. Κοραΐς, μετάφραση η οποία κυκλοφορεί σήμερα στη χώρα μας από τις εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, με εκτενές εισαγωγικό σημείωμα *N. Κουράκη*.

8. Τα έργα του *Karl Marx* (1818-1883), για παράδειγμα, αποτελούν τη συνθέστερα αναφερόμενη πηγή για την ανάγκη κοινωνικής ανάπτυξης, αλλά δεν είναι ο μόνος θεωρητικός εκείνης της περιόδου που μίλησε για τη σπουδαιότητα των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων. Ο *Thomas Paine* λ.χ. στο έργο του *The Rights of Man*, είχε ήδη προτείνει ένα σχέδιο που ομοιάζει με έναν τύπο συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, το οποίο συμπεριελάμβανε επιδόματα για τα παιδιά, συντάξεις γήρατος, επιδόματα μητρότητας ή γάμου, ακόμη και χρηματοδοτούμενη από το δημόσιο απασχόληση για τους οικονομικά ασθενέστερους πολίτες.

τάσεων, οι οποίες εκθέτουν αρχικά ένα δικαίωμα, το οποίο θεωρείται ότι έχουν, ή ότι θα πρέπει να έχουν, όλα ανεξαιρέτως τα ανθρώπινα όντα ακριβώς βάσει του γεγονότος ότι είναι άνθρωποι. Εστιάζουν δηλαδή κατά βάση την προσοχή τους στην αξία που αναμφισβήτητα όλοι οι άνθρωποι έχουν, ή πρέπει να έχουν, ακριβώς ως τέτοιοι. Όλα τα πρόσωπα, συνακόλουθα, μπορούν να αναμένουν τα οφέλη, τα οποία προέρχονται από συγκεκριμένα δικαιώματα ή ελευθερίες, αλλά και από διάφορες άλλες μορφές προστασίας της αξίας που έχουν ως άνθρωποι. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εξέτασης των πραγμάτων, διακρίνεται αμέσως μία πρώτη διαφορά μεταξύ του τρόπου με τον οποίο είναι διατυπωμένες οι συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τη μια, και οι συμβάσεις του ανθρωπιστικού δικαίου, από την άλλη. Οι πρώτες, επικεντρώνονται στο δικαίωμα που έχουν όλα τα πρόσωπα να αναμένουν μία ορισμένη μεταχείριση, η οποία συνάδει με την αξία που έχουν ως ανθρώπινα όντα, ενώ οι δεύτερες, υποδεικνύουν το πώς οι συμμετέχοντες σε μία ένοπλη σύγκρουση οφείλουν να συμπεριφερθούν σε σχέση με τα πρόσωπα (μαχίμους ή αμάχους) που βρίσκονται στο έλεός τους. Μία ακόμη διαφορά αποτελεί το γεγονός ότι ενώ οι συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι συνήθως σύντομες και απλές στο περιεχόμενό τους, οι συμβάσεις του ανθρωπιστικού δικαίου είναι συγκριτικά μεγαλύτερες και περισσότερο σύνθετες.⁹ Θα ήταν χρήσιμο λοιπόν στο σημείο αυτό να προχωρήσουμε στην εξέταση της εξελικτικής πορείας διαμόρφωσης των κανόνων του τελευταίου.

3. Η διαμόρφωση των κανόνων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου των Ενόπλων Συγκρούσεων

α) Χριστιανική ηθική και προσδιορισμός της έννοιας του «δικαίου πολέμου»

Η ανάπτυξη της χριστιανικής σκέψης, της βαθιά επηρεασμένης, ιδίως σε ζητήματα νόμου και ηθικής, από τον αρχαιοελληνικό λογισμό και ειδικότερα το νεοπλατωνισμό, συνέβαλε στην προσπάθεια θέσεως ορίων στην πολεμική προσπάθεια και δράση των αντιμαχομένων σε μία πολεμική σύρραξη, κυρίως μέσω του προβληματισμού γύρω από το πότε ένας πόλεμος μπορεί να θεωρηθεί δίκαιος ή όχι.^{9α} Μεγάλες μορφές της εκκλησίας, όπως οι Λατίνοι Πατέρες, Άγιος Αμβρόσιος (339-397), ο ιερός Αυγουστίνος (354-430) και Θωμάς ο Ακινάτης (1224-1274), προσέτρεξαν στη ρωμαϊκή νομική σκέψη που αφορούσε στους τρόπους διεξαγωγής του πολέμου, συνδυάζοντάς την όμως με την αρχαιοελληνική ηθική και τη θεολογική διάσταση της χριστιανικής θρησκείας, στα πλαίσια του διπολισμού της οποίας οι δυνάμεις του καλού αντιμάχονται τις δυνάμεις του κακού.¹⁰ Εκτός από τη νομική δηλαδή πλευρά του θέματος, για την ηθική δικαιολόγηση του πολέμου θα έπρεπε να γίνει μια προσπάθεια καθορισμού των ενεργειών, οι οποίες επιτρέπονται τόσο ως προς το *jus ad bellum*, όσο και ως προς το *jus in bello*, προκειμένου να βοηθηθούν οι πιστοί να καθορίσουν τη θέση τους απέναντι στο επάγγελμα του στρατιώτη, αλλά και απέναντι στον πόλεμο γενικότερα ως φαινόμενο και έργο της κοινωνίας στην οποία ζουν.

Οι αρχές που καθόρισε ο Άγιος Αμβρόσιος για τη δίκαιη διεξαγωγή του πολέμου σχετιζόνταν άμεσα με τις βασικές αρετές που θα έπρεπε να διακρίνουν κάθε καλό Χριστιανό, δηλαδή τη σύνεση, τη δικαιοσύνη, τη γενναιοδωρία και τη μετριοπάθεια.

¹¹ Ο Χριστιανός άληλωσε θα έπρεπε να ενεργεί ενάρετα σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του και για να το επιτύχει αυτό, θα έπρεπε να έχει πάντοτε ως γνώμόνα του τη δικαιοσύνη, την πιο θεμελιώδη αρετή. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, διατυπώθηκαν οι σκέψεις του για το δίκαιο πόλεμο: οι αρετές των Χριστιανών θα έπρεπε να έχουν εφαρμογή και κατά τη διεξαγωγή του πολέμου και μόνο εκείνες μπορούν να διασφαλίσουν το δίκαιο. Ο Άγιος Αμβρόσιος θεωρούσε ότι δεν θα πρέπει να κυνηγά κανείς τη νίκη με κάθε μέσο, ακόμη και αθέμιτο: η νίκη που κερδίζεται με ανέντιμο τρόπο θεωρούσε ότι επιφέρει τη ντροπή.¹² Ο ιερός Αυγουστίνος από την άλλη, θεωρούσε ότι σε σχέση με τη διεξαγωγή του πολέμου υπάρχουν εξαιρέσεις ακόμα και στους θείους νόμους, οι οποίες ισχύουν για συγκεκριμένες πράξεις και για περιορισμένο χρόνο. Ως παράδειγμα λάμβανε τον στρατιώτη που φονεύει βάσει διαταγών και που δεν τιμωρείται για τις πράξεις του μετά τη λήξη του πολέμου από τους νόμους της πολιτείας: «... ο στρατιώτης δεν είναι παρά ένα σπαθί στα χέρια του άρχοντα ο οποίος και είναι υπεύθυνος για τη χρήση του... η ευθύνη για το θάνατο που επιφέρει είναι του άρχοντα και όχι του στρατιώτη...».¹³ Θεωρούσε ότι ο στρατιώτης ήταν πάντοτε υποχρεωμένος να εκτελεί τις διαταγές που του δίνονται, γι' αυτό και το βίαιος ενός πιθανώς άδικου πολέμου δεν βαρύνει τους απλούς στρατιώτες, αλλά την πολιτική εξουσία η οποία και αποφάσισε τη διεξαγωγή του πολέμου. Εκείνο που πρέπει να έχει ο στρατιώτης κατά του είναι ότι «... στον πόλεμο πρέπει να γίνεται μόνο ό, τι προστάζει η αναγκαιότητα... Συνεπώς, να προσπαθείς να επιφέρεις την ειρήνη, ακόμα και μέσα από τον πόλεμο, έτσι ώστε κατακτώντας κάποιους να τους παρέχεις το δώρο της ειρήνης, ακόμη και εάν τους έχεις νικήσει».¹⁴ Ο στρατιώτης που υπακούει σε νόμιμες εντολές, κατά τον Αυγουστίνo, κινείται

9. Για παράδειγμα, μόνο οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 με τα δύο Πρόσθετα σε αυτές Πρωτόκολλα του 1977, περιλαμβάνουν 559 (!) άρθρα, χωρίς να υπολογίζεται στον αριθμό αυτό ο αριθμός των άρθρων που περιέχονται στα Παραρτήματά τους.

9α. Βλ. ειδικότερα Reichberg G., Preventive war in Classical Just War Theory, *Journal of the History of International Law* 9 (2007), 5-34.

10. Βλ. σχετ. Cole D., When God Says War is Right: The Christian's Perspective on When and How to Fight, Colorado Springs: Waterbrooks Press, 2002, σελ. 77-107, Λεκά Ι., Η εξέλιξη της θεωρίας του δικαίου πολέμου, *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, εκδ. ΓΕΣ/7οΕ.Γ., Σεπτ.-Οκτ. 2005, σελ. 28-47.

11. Βλ. St. Ambrose, Duties of the Clergy, Book I, XXXVI, 179, eis Schoff P., Nicene and Post-Nicene Fathers, Grand Rapids, Mich.: Eerdmans Publishing Co., 1969, σελ. 20. Βλ. ακόμα, Chesterman S., Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law, New York: Oxford University Press, 2001, σελ. 13-14.

12. Βλ. St. Ambrose, Duties of the Clergy, Book III, XV, 91, eis Schoff P., ό.π., σελ. 82.

13. Augustine, City of God, eis Schoff P., ό.π., Vol. II, Book XIX, 15, σελ. 411.

14. Augustine, Letter 189: Augustine to Boniface, eis Atkins E.M., Dodaro R.J., Augustine, Political Writings, United Kingdom: Cambridge University Press, 2001, σελ. 217.

από αλητρουϊστικά κίνητρα και προσβλέπει στην υπεράσπιση και στο καλό των άλλων. «*Το μεγαλείο και η προσωπική δόξα ανήκει σε εκείνους τους πολεμιστές που είναι ταυτοχρόνως πολύ γενναίοι και πολύ πιστοί (αυτή είναι η πηγή του πλέον ειλικρινούς επαίνου), σε εκείνους που πολεμούν και αντιμετωπίζουν τους κινδύνους, ούτως ώστε, με τη συνδρομή του Θεού ο οποίος τους προσφέρει προστασία και βοήθεια, να νικήσουν τον εχθρό και έτσι να κερδίσουν μια ειρηνική ανάπαυλα για την αυτοκρατορία, επιφέροντας ειρήνη στις επαρχίες της*».¹⁵

Εκείνος, ο οποίος συνόψισε τις κύριες ιδέες του *Αυγουστίνου*, περιορίζοντάς τις σε γενικούς κανόνες οι οποίοι θεμελιώνονται σε ευκρινώς διατυπωμένες αρχές, ήταν ο *Θωμάς Ακινάτης*, ο καθούμενος και *αγγελικός διδάκτωρ* (Doctor Angelicus), ο οποίος θεωρούσε ότι σκοπός των κρατών, είναι η ύπαρξη ασφάλειας, ειρήνης και δικαιοσύνης. Οι νόμιμοι κυβερνήτες του κράτους έχουν συνεπώς υποχρέωση να διατηρούν την ασφάλεια του κράτους από τις εξωτερικές επιβουλές.¹⁶ Σε σχέση με τους τρόπους διεξαγωγής του πολέμου, ο *Ακινάτης* αναγνωρίζει ως νόμιμο το δικαίωμα να αφαιρεθεί μια ανθρώπινη ζωή προκειμένου να προστατευθεί το σύνολο των πολιτών.¹⁷ Αυτό ωστόσο ισχύει μόνο στην περίπτωση που η θανάτωση γίνεται με εντολή του άρχοντα που φροντίζει για το κοινό αγαθό ή από κάποιον που έχει δημόσια εξουσία και ενεργεί προς όφελος των υπολοίπων πολιτών. Μια σημαντική παράμετρος του έργου του είναι ότι συνέβαλε στην ιδέα του νόμου του διπλού αποτελέσματος: «*Τίποτα δεν εμποδίζει μια πράξη από το να έχει δύο αποτελέσματα, εκ των οποίων το ένα να είναι συνειδητό και το άλλο να ξεπερνά τις προθέσεις του ενεργούντος προσώπου. Έτσι, οι πράξεις κρίνονται βάσει της πρόθεσης, και όχι βάσει του τι έγινε πέρα από την αρχική πρόθεση, αφού το τελευταίο ήταν τυχαίο ... Σύμφωνα με τα παραπάνω, η αυτοάμυνα μπορεί να έχει δύο αποτελέσματα: να σώσει κάποιους τη ζωή του και να σκοτώσει αυτόν που του επιτέθηκε. Για το λόγο αυτό, αυτή η πράξη, εάν η πρόθεση του ευρισκόμενου σε αυτοάμυνα ήταν να σωθεί, δεν είναι εκτός νόμου, διότι είναι φυσικό για το κάθε πλάσμα να προσπαθεί να ζήσει όσο το δυνατόν περισσότερο. Και πάλι, ακόμα και εάν μια πράξη ξεκινάει από καλή πρόθεση, μπορεί τελικά να αποδειχθεί άδικη, εάν είναι δυσανάλογη στο αποτέλεσμα της*».¹⁸

β) Η θεμελίωση του Διεθνούς Δικαίου και ο Hugo Grotius

Ο Ολλανδός λόγιος, νομικός και πολιτικός *Hugo Grotius* (1583-1645),¹⁹ στο έργο του *De Jure Belli ac Pacis* υποστήριξε ότι οι σχέσεις μεταξύ των κρατών θα πρέπει να διακρίνονται από κανόνες ηθικής και να καθορίζονται από νόμους και συνακόλουθα, θεωρούσε ότι η θέσπιση και τήρηση των διεθνών κανόνων έχει υπέρτατη αξία.²⁰ Η προσπάθειά του να καταρτίσει ένα σύντομο corpus διεθνών κανόνων σχετικών με τη διεξαγωγή του πολέμου, αντικατοπτρίζει τη γενικότερη τάση να αντικατασταθούν οι παλιές ηθικές αρχές, οι οποίες ρύθμιζαν μέχρι τότε το πώς πρέπει κανείς να διεξάγει τον πόλεμο, από συγκεκριμένα και αντικειμενικά κριτήρια. Κύριο μέλημά του είναι η αποφυγή του πολέμου, στην περίπτωση όμως που αυτό δεν είναι δυνατό εξετάζει πώς θα ελαχιστοποιηθεί η αγριότητα που τον διακρίνει. «*Αξίζει στον πόλεμο να συνεχίζεις το έργο της ειρήνης και να μην ξεκινάς πόλεμο παρά μόνο με την επιθυμία να τον τερματίσεις το συντομότερο δυνατό*».²¹ Παρότι ο *Grotius* συμβουλεύει την αποφυγή του

πολέμου, ο ίδιος ωστόσο δεν είναι ειρηνιστής. Οι άνθρωποι κατ' αυτόν θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι υπάρχει μία μέση οδός: ούτε όλα απαγορεύονται, ούτε όμως όλα επιτρέπονται.²²

Ο *Grotius* προσδιόρισε με σαφήνεια τα δύο ανεξάρτητα επίπεδα στη διαδικασία σύνδεσης του πολέμου με το δίκαιο: το *jus ad bellum*, το οποίο αφορά στο δικαίωμα να προχωρήσει ένα κράτος σε πόλεμο και το *jus in bello*, το οποίο σχετίζεται με τον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου. Σε σχέση με το *jus in bello* ο *Grotius* έθεσε περιορισμούς, οι οποίοι λήφθηκαν υπόψη και κατά τις σύγχρονες προσπάθειες κωδικοποίησης ενός «δικαίου του πολέμου», όπως για το ποιος μπορεί να αποτελέσει νόμιμο αντικείμενο επίθεσης ή για το ποια μέσα μπορεί να χρησιμοποιήσει ο επιτιθέμενος κατά τη διεξαγωγή των εχθροπραξιών. Σύμφωνα με τη διδασκαλία του *Grotius*, οι γυναίκες, τα παιδιά, οι έμποροι, οι ηλικιωμένοι, οι αιχμάλωτοι πολέμου, δεν θα πρέπει να αποτελούν στόχους, εκτός και εάν έχουν στρατολογηθεί και συμμετέχουν στις εχθροπραξίες, και επίσης, όπλα, στρατηγικές ή μέθοδοι πολέμου, που προκαλούν περιττό πόνο ή πλήττουν αδιακρίτως στρατιώτες και αμάχους θα πρέπει να αποφεύγονται. Έτσι λ.χ., απαγόρευε τη ρίψη δηλητηρίων στο πόσιμο νερό προκειμένου οι προερχόμενοι από τον πόλεμο κίνδυνοι να μην εξαπλωθούν υπερβολικά. Σπουδαίο ζήτημα γι' αυτόν αποτέλεσε επίσης το ποια θα πρέπει να είναι η *μεταχείριση των αιχμαλώτων*. Όσοι συλλημβάνονται ή παραδίδονται οικειοθελώς δεν θα πρέπει να εκτελούνται ή να τιμωρούνται, σε περίπτωση δε κατά την

15. *Augustine*, Letter 229: Augustine to Darius, eis Atkins - Dodaro, ό.π., σελ. 225-226.

16. Βλ. σχετ., *Nardin T.*, *The Ethics of War and Peace*, N.J.: Princeton University Press, 1998, 20-21.

17. Αυτό το αιτιολογεί ως εξής: «... Κάθε άτομο λοιπόν, βρίσκεται σε συνάρτηση προς την υπόλοιπη κοινωνία αποτελώντας μέρος του όλου. Και έτσι, εάν κάποιος άνθρωπος είναι επικίνδυνος στην κοινωνία, επειδή τη διαφθείρει εξαιτίας κάποιου αμαρτήματός του, είναι αξιόπαινο και ωφέλιμο να θανατωθεί προκειμένου να διατηρηθεί το κοινό καλό ... ». *Ibid*, σελ. 253-254.

18. *Ibid*, σελ. 263-264.

19. Ο *Grotius*, σε ηλικία 11 μόλις ετών, το 1594, ενεγράφη στο Πανεπιστήμιο του Λέυντεν, όπου ο πατέρας του ήταν κοσμήτορας, και κοντά σε διάσημους λόγιους της εποχής, όπως ο *Ιωσήφ Σκαλίγνος* (*J. Scaliger*, 1540-1609), άρχισε να γράφει στα ελληνικά και λατινικά, ποιήματα και άλλα έργα, ενώ στη συνέχεια μετέβη με μία ολλανδική αποστολή στη Γαλλία, όπου το 1598, σε ηλικία 15 ετών, αποφοίτησε από τη νομική σχολή του Πανεπιστημίου της Ορλεάνης. Δημοσίευσε πολλά έργα, εκ των οποίων το σπουδαιότερο ήταν το *Περί του Δικαίου του Πολέμου και της Ειρήνης* (*De jure belli ac pacis*) το οποίο εκδόθηκε το 1625, ως συνέχεια του προγενέστερου έργου του *Περί του Δικαίου της Λείας* (*De jure praedae*, 1606).

20. Βλ. ειδικότερα, *Johnson J.T.*, *Morality and Contemporary Warfare*, New Haven, Yale University Press, 1999, σελ. 51-57, *Tuck R.*, *The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order from Grotius to Kant*, New York: Oxford University Press Inc., σελ. 78-109.

21. *Grotius H.*, *The Law of War and Peace*, (translator *F. Kelsey*), New York: Bobbs-Merrill Co, 1962, σελ. 4-5.

22. «*Για κάθε τι ακραίο πρέπει να βρεθεί μια θεραπεία, επειδή οι άνθρωποι δεν πρέπει να πιστεύουν ούτε ότι όλα απαγορεύονται, ούτε ότι όλα επιτρέπονται*». *Ibid*, σελ. 20.

οποία η πλειυρά που συλλημβάνει αιχμαλώτους δεν μπορεί να τους προστατεύσει ή να τους προφυλάξει επαρκώς, τότε θα πρέπει αναγκάως να τους ελευθερώνει. Η τιμωρία δεν θα πρέπει να επιρρίπτεται στους αιχμαλώτους, αλλά μόνο σε εκείνους που ευθύνονται προσωπικά για τέλεση αδικημάτων, καθώς σύμφωνα με τη σκέψη του *Grotius* «*η αφοσίωση και μόνο κάποιου στην παράταξη του δεν δικαιολογεί την τιμωρία του*».

γ) Οι κωδικοποιήσεις των νόμων και εθίμων του πολέμου στο σύγχρονο κόσμο

Σε μια προσπάθεια καταγραφής της εξελικτικής πορείας στο σύγχρονο κόσμο, των κανόνων των σχετικών με την προστασία των ανθρώπων (μαχητών ή αμάχων) από τα δεινά των ενόπλων συγκρούσεων, θα πρέπει να ανατρέξουμε στη δράση του Ελβετού επιχειρηματία και ανθρωπιστή *Ερρίκου Ντυνάν* (1828-1910), η οποία οδήγησε το 1863, στην ίδρυση της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού (International Committee of the Red Cross -ICRC). Ένα χρόνο αργότερα, με την παρότρυνση των πέντε ιδρυτικών μελών της Επιτροπής, η ελβετική κυβέρνηση συγκάλησε στη Γενεύη Διπλωματική Διάσκεψη, οι εργασίες της οποίας οδήγησαν στην υπογραφή της Σύμβασης της Γενεύης του 1864 «*Για τη βελτίωση της κατάστασης των τραυματιών του στρατού ξηράς στο πεδίο της μάχης*» (Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field, Geneva, 22 August 1864), η οποία περιελάμβανε δέκα (10) μόλις άρθρα.²³ Η Σύμβαση αυτή, για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία του ανθρώπου, κωδικοποίησε και ενδυνάμωσε με τη μορφή πολυμερούς συνθήκης, παλαιότερους, αποσπασματικούς και διάσπαρτους κανόνες και έθιμα πολέμου, για την προστασία των θυμάτων μιας ένοπλης σύρραξης και εκείνων που τους φροντίζουν.

Μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα, ακολούθησαν η Διακήρυξη της Αγίας Πετρούπολης του 1868 (Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammars Weight, St. Petersburg, 29 November/11 December 1868), με την οποία απαγορεύτηκε η χρήση συγκεκριμένων εκρηκτικών όπλων κατά τη διάρκεια του πολέμου και καθιερώθηκε έτσι συμβατικά η αρχή της απαγόρευσης χρήσης όπλων και μέσων που προκαλούν μη αναγκαίο πόνο, και η Διακήρυξη των Βρυξελλών του 1874 (Project of an International Declaration Concerning the Laws and Customs of War, Brussels, 27 August 1874), σχετικά με τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου, το κείμενο της οποίας όμως δεν επικυρώθηκε τελικά και έτσι παρέμεινε «σχέδιο», οι οποίες και συνέβαλαν σημαντικά στην τελική διαμόρφωση των κανόνων του Δικαίου των Ενόπλων Συγκρούσεων. Στη συνέχεια, συγκλήθηκαν δύο Διεθνείς Διασκέψεις εξαιρετικά σημαντικές για την κωδικοποίηση των κανόνων ενός διεθνώς αποδεκτού «Δικαίου του Πολέμου». Πρόκειται για τις Διασκέψεις Ειρήνης της Χάγης του 1899 και 1907, οι οποίες με την υιοθέτηση τριών (3) Διακηρύξεων και τριών (3) Συμβάσεων η πρώτη και μίας (1) Διακηρύξεως και δεκατριών (13) Συμβάσεων η δεύτερη, κωδικοποίησαν όλους τους διάσπαρτους μέχρι τότε εθιμικά αναγνωρισμένους κανόνες σχετικά με τους τρόπους και τα μέσα διεξαγωγής ενός πολέμου. Έπρεπε όμως να μεσολαβήσουν δύο παγκόσμιοι πόλεμοι με

τις αγριότητες και τις τεράστιες απώλειες σε ανθρώπινες ζωές που αυτοί συνεπάγονταν, για να καθιερωθεί τελικά μέσα από διεθνή συμβατικά κείμενα ο όρος *Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, με την υπογραφή των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης τον Αύγουστο του 1949, οι οποίες αποτελούν και τον κορμό του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου που εφαρμόζεται στις ένοπλες συγκρούσεις.²⁴

Οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, αποτέλεσαν ένα σύνολο κανόνων που φάνηκε να καλύπτει τις μέχρι τότε ανάγκες μιας ένοπλης σύγκρουσης. Με την εξέλιξη όμως των μέσων αλλά και του τρόπου διεξαγωγής των εκθροπραξιών, ανέκυψε η ανάγκη δημιουργίας ενός καινούργιου πλαισίου συμβατικών κανόνων,²⁵ που οδήγησε, μετά από δύο δεκαετίες περίπου, στη σύγκληση μιας νέας Διπλωματικής Διάσκεψης, επίσης στη Γενεύη. Αποτέλεσμα της νέας αυτής Διάσκεψης ήταν η υιοθέτηση το 1977, δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων, συμπληρωματικών των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949. Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο I περιλαμβάνει κανόνες που καλύπτουν «*διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις*» ενώ το Πρόσθετο Πρωτόκολλο II, κανόνες που ρυθμίζουν με ανάλογο τρόπο ζητήματα «*μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων*».²⁶ Έτσι με την υπογραφή των δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων του 1977, συμπληρώθηκαν οι Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και διαμορφώθηκε ένα σημαντικό corpus αρχών και κανόνων, αυτό του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (ΔΑΔ) που εφαρμόζεται στις ένοπλες συρράξεις, το οποίο υπαγορεύει τη συμπεριφορά των αντιμαχομένων μερών κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης, τόσο σε σχέση με τον περιορισμό των μέσων και μεθόδων εκθροπραξιών, όσο και σε σχέση με την προστασία των θυμάτων των ένοπλων συγκρούσεων, είτε μαχητών είτε αμάχων είτε αιχμαλώτων.

23. Η Σύμβαση αυτή, υπογράφηκε από τα συμβαλλόμενα μέρη στις 22 Αυγούστου 1864 και είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι τον επόμενο χρόνο, και συγκεκριμένα στις 17 Ιανουαρίου 1865, κυρώθηκε με νόμο από το ελληνικό κράτος.

24. Οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, κυρώθηκαν από την Ελλάδα με το Ν 3481 «Περί κυρώσεως των Συμβάσεων της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949», στις 30.12.1955/5.1.1956, που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Α' 3/1956.

25. Για τους λόγους που επέβαλαν την αναβάθμιση και συμπλήρωση των κανόνων που περιλαμβάνονταν στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, σχετικά με την προστασία των θυμάτων μιας ένοπλης σύρραξης και εκείνων που προσφέρουν συνδρομή σε αυτά, αλλά και την ανανέωση των κανόνων που περιέχονταν στις Συμβάσεις της Χάγης του 1899 και 1907, σχετικά με τα μέσα διεξαγωγής της μάχης, βλ. *Οικονομίδη Κ.Π.*, Θέματα Διεθνούς Δικαίου και Εξωτερικής Πολιτικής, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1999, σελ. 326 επ.

26. Για το πλήρες περιεχόμενο των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 και των δύο Πρόσθετων σε αυτές Πρωτοκόλλων του 1977, βλ. *Περάκη Σ., Μαρούδα Μ.-Ντ.*, (επιμ.) Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό δίκαιο, εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001.

4. Εννοιολογικές ομοιότητες μεταξύ Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και Δικαίου Ανθρώπων Δικαιωμάτων

Μετά από τη σύντομη καταγραφή της προέλευσης των δύο σημαντικών αυτών τμημάτων του διεθνούς δικαίου που προηγήθηκε, μπορούμε πλέον να προβούμε στην εξέταση των εννοιολογικών ομοιοτήτων μεταξύ τους. Από μία άποψη, η οποία σχετίζεται ξεκάθαρα με τα ανθρώπινα δικαιώματα και βασίζεται στο σεβασμό, σε κάθε περίπτωση, της ανθρώπινης ζωής και της ευημερίας των ανθρώπων, η χρήση ένοπλης βίας αποτελεί από μόνη της παραβίαση των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Αυτό είχε δηλωθεί ήδη από το 1968, στη διάσκεψη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα της Τεχεράνης ως εξής: «*Η ειρήνη είναι ο αναγκαίος όρος που προϋποτίθεται για την πλήρη τήρηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων και ο πόλεμος είναι η άρνησή τους*».²⁷ Στη διάσκεψη αυτή συστήθηκε η περαιτέρω εξέλιξη του ανθρωπιστικού δικαίου, προκειμένου να εξασφαλιστεί η καλύτερη δυνατή προστασία των θυμάτων των ενόπλων συγκρούσεων. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε επομένως αναγνώριση ότι το ανθρωπιστικό δίκαιο αποτελεί έναν αποτελεσματικό μηχανισμό για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου κατά τη διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων και ότι μία τέτοια προστασία παραμένει απαραίτητη, καθώς δυστυχώς, η νομική απαγόρευση της χρήσης ένοπλης βίας για την επίλυση των διαφορών, στην πραγματικότητα δεν έχει καταφέρει να σταματήσει ούτε στις μέρες μας τις ένοπλες συγκρούσεις.

Ένα βασικό ζήτημα που ανακύπτει εδώ είναι εάν το δίκαιο των ανθρώπινων δικαιωμάτων μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε περίπτωση, κατά συνέπεια και κατά τη διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων, με δεδομένο ότι φιλοσοφική βάση του αποτελεί η παραδοχή ότι οι άνθρωποι ως τέτοιοι, απολαμβάνουν πάντοτε τα δικαιώματα αυτά, χωρίς εξαίρεση. Βέβαια τα δικαιώματα του ανθρώπου συνεχίζουν να ισχύουν και σε περιπτώσεις ενόπλων συγκρούσεων, όμως εδώ παρουσιάζεται μία δυσκολία, όσον αφορά στις συμβάσεις των ανθρώπινων δικαιωμάτων, καθώς οι περισσότερες από αυτές επιτρέπουν στα συμβαλλόμενα μέρη να παρεκκλίνουν από τις περισσότερες προβλέψεις τους σε καιρό πολέμου, με εξαίρεση τα δικαιώματα που καλούνται συνήθως δικαιώματα «σκληρού πυρήνα», εκείνα δηλαδή τα οποία όλες οι συμβάσεις απαριθμούν ως μη-διαπραγματεύσιμα.²⁸ Αυτά είναι το δικαίωμα στη ζωή, η απαγόρευση των βασανιστηρίων και κάθε άλλης απάνθρωπης συμπεριφοράς, η απαγόρευση της δουλείας και η απαγόρευση αναδρομικής ισχύος των ποινικών κανόνων και ποινών. Εντούτοις, και τα υπόλοιπα ανθρώπινα δικαιώματα δεν παύουν να ισχύουν, θα πρέπει επομένως να γίνονται σεβαστά, εφ' όσον αυτό είναι δυνατό κατά τις περιστάσεις. Η νομολογία και η πρακτική που υιοθετείται από τους μηχανισμούς εφαρμογής των ανθρώπινων δικαιωμάτων έχουν τονίσει τη σημασία του γεγονότος αυτού, και ειδικότερα, τη δυνατότητα συνεχούς εφαρμογής ορισμένων δικαστικών εγγυήσεων που είναι απαραίτητες προκειμένου να παρέχεται η αναγκαία προστασία των δικαιωμάτων «σκληρού πυρήνα».

Η συμμόρφωση με τους κανόνες του ανθρωπιστικού δικαίου σε περιόδους ενόπλων συγκρούσεων, έχει ως συνέπεια μία αποτελεσματική προστασία των πιο ουσιαστικών ανθρώπινων δικαιωμάτων, τόσο αυτών του «αστικού» όσο και του «κοινωνικού-οικονομικού» τύπου. Η σημαντικότερη διαφορά με το δίκαιο ανθρώπινων δικαιωμάτων είναι ότι το ανθρωπιστικό δίκαιο δεν διατυπώνεται ως μία σειρά δικαιωμάτων αλληλά περισσότερο ως μία σειρά καθηκόντων, στα οποία οι μαχητές οφείλουν να συμμορφώνονται κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών. Αυτό έχει ένα πολύ συγκεκριμένο πλεονέκτημα από την άποψη της νομικής θεωρίας, δεδομένου ότι το ανθρωπιστικό δίκαιο δεν υπόκειται στο είδος των επιχειρημάτων που εξακολουθούν να εμποδίζουν την εφαρμογή των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων σε εμπόλεμες περιόδους. Αμέσως παρακάτω θα γίνει προσπάθεια να εξεταστούν οι σημαντικότερες από τις προβλέψεις του ανθρωπιστικού δικαίου, οι οποίες τείνουν προς την κατεύθυνση αποτελεσματικής προστασίας των βασικότερων ανθρώπινων δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων.

Όπως συμβαίνει και στο δίκαιο των ανθρώπινων δικαιωμάτων, έτσι και το ανθρωπιστικό δίκαιο βασίζεται στην προϋπόθεση ότι η προστασία η οποία χορηγείται στα θύματα μίας ένοπλης σύγκρουσης θα πρέπει να παρέχεται χωρίς οποιασδήποτε μορφής διάκριση. Αυτό αποτελεί έναν τόσο θεμελιώδη κανόνα του δικαίου των ανθρώπινων δικαιωμάτων που διευκρινίζεται όχι μόνο στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών αλλά και σε όλες τις σχετικές διεθνείς συμβάσεις. Ένα από τα πολλά σχετικά παραδείγματα στις συμβάσεις του ανθρωπιστικού δικαίου από την άλλη, αποτελεί η διατύπωση του άρθρου 27 της τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης του 1949: «... *όλα τα προστατευόμενα πρόσωπα θα τυγχάνουν της ίδιας φροντίδας από το μέρος στη σύγκρουση στην εξουσία του οποίου βρίσκονται, χωρίς οποιαδήποτε δυσμενή διάκριση βασισμένη, ειδικότερα, στη φυλή, τη θρησκεία ή την πολιτική άποψη*». Με δεδομένο τον προφανή κίνδυνο για τη ζωή κατά τη διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων, μεγάλο μέρος του ανθρωπιστικού δικαίου αφιερώνεται στην προστασία της, έχοντας κατά συνέπεια άμεση ευεργετική επίδραση επί του βασικού ανθρώπινου δικαιώματος στη ζωή.

Τα θύματα του πολέμου, δηλ. τα πρόσωπα εκείνα τα οποία βρίσκονται άμεσα στην κυριαρχική εξουσία του εχθρού, δεν επιτρέπεται να δολοφονηθούν, καθώς προστατεύονται από τις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, με επέκταση της παρεχόμενης προστασίας στο Πρώτο Πρόσθετο σε αυτές Πρωτόκολλο του 1977, το οποίο κυρώθηκε από τη χώρα μας με το Ν 1786/1988 (ΦΕΚ Α' 125).²⁹ Είναι βέβαια προφανές, ότι

27. Βλ. το σχετικό Ψήφισμα, Resolution XXIII "Human Rights in Armed Conflicts", που υιοθετήθηκε από τη Διεθνή Διάσκεψη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα της Τεχεράνης (International Conference on Human Rights, Tehran, 12 May 1968).

28. Βλ. σχετ. *Doswald-Beck L., Vité S.*, International Humanitarian Law and Human Rights Law, International Review of the Red Cross, no 293 (1993), σελ. 94-119.

29. Βλ. περισσότερα εις *Πετράκη Σ.* (επιμ.), Το νέο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων - Τα Πρωτόκολλα της Γενεύης του 1977, εκδ. Αντ. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1989.

οι ζωές των μαχητών δεν μπορούν να προστατευθούν ενώ αυτοί ακόμα μάχονται. Εντούτοις, το ανθρωπιστικό δίκαιο δεν σιωπά συνοπτικά ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις, καθώς μία από τις βασικές αρχές του, η οποία σχετίζεται με την απαγόρευση της χρήσης όπλων που μπορούν να προκαλέσουν περιττό τραυματισμό ή μη αναγκαίο πόνο, απαγορεύει τη χρήση εκείνων των όπλων που προκαλούν υπερβολικά υψηλό ποσοστό θανάτου μεταξύ των στρατιωτών.³⁰ Όσον αφορά στους αμάχους, εθιμικός κανόνας του δικαίου του πολέμου, ήδη από τον 19ο αιώνα, απαιτούσε να μην γίνονται στόχοι των εκθροπραξιών, και συνακόλουθα, η στρατιωτική τακτική της εποχής καθιστούσε την απαίτηση αυτή πιθανή, αφού οι άμαχοι δεν επηρεάζονταν, τουλάχιστον άμεσα, τόσο από τις εκθροπραξίες, αλλά περισσότερο από λιμό ή π.χ. κατά τη διάρκεια πολιορκιών, ή από την έλλειψη των απαραίτητων για επιβίωση πόρων, λόγω της χρήσης αυτών από τα στρατεύματα, είτε εχθρικά, είτε φιλικά. Εντούτοις, οι στρατιωτικές εξελίξεις στον εικοστό αιώνα, ειδικότερα η εκτενής χρήση αεροπορικών βομβαρδισμών και οι ρίψεις πυραύλων, έθεσαν σε διακινδύνευση τον εθιμικό αυτό κανόνα πολέμου.

Έτσι, η σημαντικότερη συμβολή του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977, είναι η προσεκτική οριοθέτηση του τι μπορεί να γίνει κατά τη διάρκεια των εκθροπραξιών προκειμένου να επηρεαστεί κατά το δυνατόν λιγότερο από αυτές ο άμαχος πληθυσμός. Η ισορροπία μεταξύ στρατιωτικής αναγκαιότητας από τη μία και ανθρωπιστικών αναγκών από την άλλη, όπως είχε καταγραφεί π.χ. στον Κώδικα Lieber,³¹ συνεχίζει να αποτελεί μία από τις βάσεις του ανθρωπιστικού δικαίου, αφού στο Πρωτόκολλο Ι του 1977, επιβεβαιώνεται ο περιορισμός των επιθέσεων αποκλειστικά σε στρατιωτικούς στόχους (military objectives), αλλά και ο καθορισμός του τι σημαίνει στρατιωτικός στόχος (βλ. άρθρα 48 και 52 του Πρωτοκόλλου). Λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη την ύπαρξη περιπτώσεων ενδεχόμενης απώλειας ζωής αμάχων, ο καθορισμός των στρατιωτικών στόχων έγινε υπό τον όρο της αρχής της αναλογικότητας [principle of proportionality - βλ. άρθρο 52 (5) (β)]. Στο προαναφερόμενο Πρωτόκολλο, παρέχεται ιδιαίτερη προστασία της ζωής, με τρόπο που υπερβαίνει ίσως ακόμη και το παραδοσιακό αστικό δικαίωμα στη ζωή. Συγκεκριμένα, αφενός απαγορεύεται ο λιμός των πολιτών ως μέθοδος εκθροπραξίας και ειδικότερα η καταστροφή των μέσων επιβίωσής τους (βλ. άρθρο 54), και αφετέρου, διασφαλίζονται τα μέσα για την πιθανότητα επιβίωσής τους, με την πρόβλεψη δήλωσης καθορισμού ειδικών ζωνών, οι οποίες μη περιέχοντας κανένα στρατιωτικό στόχο, δεν επιτρέπεται να δεχτούν επίθεση (βλ. άρθρα 14 και 15 της Τέταρτης Συμβάσεως της Γενεύης του 1949 και άρθρα 59 και 60 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977).

Θα πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι στις διατάξεις των Συμβάσεων της Γενεύης και των πρόσθετων σε αυτές Πρωτοκόλλων, ορίζεται ότι οι τραυματίες θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να τυγχάνουν της απαιτούμενης ιατρικής φροντίδας, πρόβλεψη η οποία στις συμβάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα ενέπιπε στην κατηγορία των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Επίσης, οι Συμβάσεις της Γενεύης και τα Πρωτόκολλά τους διευκρινίζουν με ιδιαίτερες λεπτομέρειες τις συνθήκες εκείνες που απαιτούνται προκειμένου να

διατηρηθεί η ζωή σε ένα κατ' ελάχιστον ανεκτό όριο κατά τη διάρκεια μίας ένοπλης σύγκρουσης. Οι συνθήκες διαβίωσης που απαιτούνται π.χ., για τους αιχμαλώτους πολέμου περιγράφονται στην Τρίτη Σύμβαση της Γενεύης και παρόμοιες απαιτήσεις καθορίζονται επίσης για εκείνους τους αμάχους, οι οποίοι τίθενται υπό περιορισμό σε μια κατεχόμενη περιοχή. Όσον αφορά στον ευρύτερο πληθυσμό μίας περιοχής, η δύναμη κατοχής απαιτείται να εξασφαλίζει ότι οι εκεί διαβιούντες θα έχουν τα απαραίτητα μέσα επιβίωσης και οφείλει να δέχεται ακόμη και αποστολές βοήθειας από το εξωτερικό για να επιτύχει, εάν κάτι τέτοιο είναι απαραίτητο, το σκοπό αυτό.³²

Υπάρχουν επίσης προβλέψεις για την ανακούφιση του πληθυσμού των συμβαλλόμενων μερών, αλλά δεν είναι τόσο απόλυτες όσο εκείνες που ισχύουν στα κατεχόμενα εδάφη (βλ. άρθρο 23 Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης και 70 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι), προβλέψεις οι οποίες επίσης θα ταξινομούσαν στο δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως «οικονομικά και κοινωνικά» δικαιώματα. Σε αυτήν την επιλογή των προβλέψεων του ανθρωπιστικού δικαίου, που σχετίζονται με το δικαίωμα στη ζωή, θα πρέπει να σημειώσουμε τις διατάξεις που επιβάλλουν περιορισμούς στην επιβολή της ποινής του θανάτου, ειδικότερα με την απαίτηση καθυστέρησης τουλάχιστον έξι μηνών μεταξύ της καταδικαστικής απόφασης και της εκτέλεσής της, με το να επιτρέπεται η εμπλοκή εποπτικών μηχανισμών, και με το να απαγορεύεται η ποινή του θανάτου σε πρόσωπα κάτω των δεκαοκτώ ετών ή στις έγκυες γυναίκες ή τις μητέρες μικρών παιδιών. Επίσης προβλέπεται ότι μια δύναμη κατοχής δεν μπορεί να επιβάλει την ποινή του θανάτου στο έδαφος μίας χώρας η οποία την έχει καταργήσει (βλ. άρθρα 68 και 75 της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης).³³

30. Η απαγόρευση χρήσης τέτοιων όπλων είχε βέβαια διατυπωθεί για πρώτη φορά στη Διακήρυξη της Αγ. Πετρούπολης του 1868. Βλ. σήμερα το άρθρο 35 β' του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977.

31. Τον οποίο συνέταξε ο Καθηγητής Francis Lieber, και κυκλοφόρησε στις 24.4.1863 ως «Οδηγίες για τους Διοικητές των στρατευμάτων των ΗΠΑ στο πεδίο της μάχης» (Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field).

32. Βλ. άρθρο 55 της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης του 1949 και άρθρο 69 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977.

33. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η θανατική ποινή στη χώρα μας, μετά και από την κύρωση του 6ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ (το οποίο όριζε ότι ένα Κράτος μπορεί να προβλέπει στη νομοθεσία του την ποινή αυτή αποκλειστικά για πράξεις που διαπράττονται σε καιρό πολέμου ή επικείμενου κινδύνου πολέμου) παρέμεινε σε ισχύ εντός του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα (ΣΠΚ), περιβαλλόμενη με σχετική συνταγματική κάλυψη, υπό τον περιορισμό όμως της διαζευκτικής πρόβλεψής της με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης, και μόνο για *στρατιωτικά κακούργηματα* τελούμενα σε *πολεμική περίοδο*. Τελικά, με το Ν 3289/2004 (ΦΕΚ Α' 227/26.11.2004), κυρώθηκε και από τη χώρα μας το 13ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ, σύμφωνα με τις διατάξεις του οποίου καταργήθηκε η θανατική ποινή σε όλες τις περιπτώσεις, χωρίς πρόβλεψη εξαιρέσεων όπως συνέβαινε στο 6ο Πρωτόκολλο, με συνέπεια τη συνακόλουθη κατάργηση ή τροποποίηση των άρθρων του ΣΠΚ που προέβλεπαν σχετικά. Βλ. σχετ. *Γιάρνεν Ε.*, Κύρωση του 13ου Πρωτοκόλλου στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας, ΠοινΔικ 2005, 7 επ.

Θα πρέπει τέλος να σημειωθεί ότι ένα από τα λεγόμενα δικαιώματα σκληρού πυρήνα, είναι ότι κανένας δεν επιτρέπεται να υποβληθεί σε βασανιστήρια ή σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία. Το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο περιέχει επίσης μίαν απόλυτη απαγόρευση εκδήλωσης τέτοιας συμπεριφοράς, και όχι μόνο δηλώνει αυτήν την απαγόρευση ρητά σε όλες τις κατάλληλες θέσεις³⁴ αλλά πηγάζει ακόμη παραπέρα, δεδομένου ότι το μεγαλύτερο μέρος των Συμβάσεων της Γενεύης αποτελεί στην ουσία μια λεπτομερή περιγραφή για το πώς μπορεί να τύχουν ανθρωπιστικές μεταχειρίσεις τα θύματα των ενόπλων συγκρούσεων. Όσον αφορά στην απαγόρευση της δουλείας, αυτή καθορίζεται ρητά στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο II του 1977 [βλ. άρθρο 4 (2) (f)]. Έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι αυτή η απαγόρευση είχε καθιερωθεί στο εθιμικό δίκαιο του πολέμου, όπως απεικονίζεται στα σχετικά με τη μεταχείριση των αιχμαλώτων του πολέμου άρθρα του Κώδικα Lieber, σύμφωνα με τα οποία απαγορευόταν οι αιχμάλωτοι να θεωρηθούν ως ιδιοκτησία εκείνων που τους συνέλαβαν και στις προβλέψεις γύρω από τη μεταχείριση του άμαχου πληθυσμού σε κατεχόμενο έδαφος.³⁵ Στους κανόνες του ανθρωπιστικού δικαίου, δίνεται επίσης ιδιαίτερη σημασία στην προστασία και το σεβασμό της θρησκευτικής πίστης, καθώς προβλέπεται ότι οι αιχμάλωτοι πολέμου και οι τιθέμενοι υπό κράτηση πολίτες μπορούν να ασκήσουν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα (βλ. άρθρο 34 της Τρίτης Σύμβασης της Γενεύης και άρθρα 27 και 38 (3) της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης, καθώς και άρθρα 35-37 της Τρίτης Σύμβασης της Γενεύης και άρθρα 58 και 93 της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης).

5. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η παραπάνω συνοπτική εξέταση των κανόνων του ανθρωπιστικού δικαίου, οι οποίοι σχετίζονται με την προστασία κάποιων βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν αποτελεί βέβαια έναν πλήρη κατάλογο των τρόπων με τους οποίους το ανθρωπιστικό δίκαιο επικαλύπτει τομείς του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε περιόδους ενόπλων συγκρούσεων. Θα πρέπει εντούτοις να σημειωθεί ότι υπάρχει ένας αριθμός ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι και άλλα πολιτικά δικαιώματα, τα οποία δεν συμπεριλαμβάνονται στο ανθρωπιστικό δίκαιο, καθώς δεν θεωρούνται ως αποφασιστικής σημασίας για την προστασία από τους ιδιαίτερους κινδύνους των ενόπλων συγκρούσεων. Επίσης θα πρέπει να σημειωθεί ότι παρά το γεγονός ότι η αυτόνομη ανάπτυξη των δύο αυτών κλάδων του διεθνούς δικαίου περιορίζει την επιρροή που μπορεί να έχει ο ένας στον άλλο, η εννοιολογική σύγκλησή τους, όπως περιγράφεται παραπάνω, καθιστά ωστόσο την καθιέρωση ορισμένων στενότερων δεσμών μεταξύ τους απολύτως κατανοητή, και ίσως απαραίτητη. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του περιεχομένου του κοινού άρθρου 3 των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης, το οποίο αποτελεί ουσιαστικά μία «μικροσκοπική σύμβαση» μέσα στις Συμβάσεις, καθορίζοντας τους βασικούς κανόνες που θα πρέπει να κράτη να σέβονται όταν συγκρούονται με ένοπλες ομάδες εντός του εδάφους τους. Το άρθρο λοιπόν αυτό, αποκλίνει από τον παραδοσιακό τρόπο προσέγγισης του ανθρωπιστικού δικαίου το οποίο, σε γενικές

γραμμές, δεν ασχολείται με τις σχέσεις μεταξύ ενός κράτους και ατόμων που ανήκουν σε αυτό. Τέτοιες προβλέψεις θα συνδέονταν ευκολότερα με το πεδίο ρύθμισης του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το οποίο το 1949, όταν δηλαδή υιοθετούνταν οι Συμβάσεις της Γενεύης, είχε μόλις κάνει την εισοδό του στο διεθνές δίκαιο με την αναφορά στα ανθρωπίνια δικαιώματα το 1945, στο Χάρτη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και με την υιοθέτηση της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων τρία χρόνια αργότερα, το 1948.

Κατά τη διάρκεια της Διεθνούς Διάσκεψης σχετικά με τα Ανθρωπίνια Δικαιώματα που πραγματοποιήθηκε στην Τεχεράνη το 1968 (International Conference on Human Rights, Tehran, 12 May 1968), τα Ηνωμένα Έθνη εξέτασαν για πρώτη φορά την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων. Η Διάσκεψη ενέκρινε ένα ψήφισμα προσκαλώντας το Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών να εξετάσει την ανάπτυξη του ανθρωπιστικού δικαίου και να λάβει μέτρα ώστε να προωθηθεί ο σεβασμός του. Το ανθρωπιστικό δίκαιο βρήκε τότε μία νέα κατεύθυνση, πέρα από τη συνηθισμένη πορεία ανάπτυξής του και έκανε ένα νέο άνοιγμα μέσα στον Οργανισμό ΗΕ, ο οποίος το είχε παραμελήσει μέχρι τότε, σε αντίθεση με το δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στο οποίο είχε δείξει εξ αρχής ιδιαίτερη προσοχή. Αυτή η σύγκληση που άρχισε το 1968 συνεχίστηκε αργά κατά τη διάρκεια των χρόνων και είναι ακόμα υπό εξέλιξη σήμερα. Τα διεθνή κείμενα σχετικά με τα ανθρωπίνια δικαιώματα εκφράζουν όλο και περισσότερο τυπικές ιδέες και έννοιες του ανθρωπιστικού δικαίου, ενώ το αντίστροφο φαινόμενο, αν και αρκετά σπανιότερο, έχει επίσης εμφανιστεί. Γενικότερα βέβαια, το χάσμα το οποίο υπάρχει ακόμα σήμερα μεταξύ του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ανθρωπιστικού δικαίου, παρουσιάζει μία τάση συνεχούς μείωσης, καθώς η επίδραση του ενός στο άλλο, είναι διαρκής και εξαιρετικά γόνιμη.³⁶ Η διατύπωση λ.χ. του άρθρου 75 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου I του 1977, το οποίο τιτλοφορείται «Θεμελιώδεις Εγγυήσεις», στην πραγματικότητα φαίνεται ότι εμπνεύστηκε από τα σημαντικότερα μέχρι τότε κείμενα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς σε αυτό καθορίζεται η αρχή της μη-διάκρισης, οι βασικές απαγορεύσεις σχετικά με τη φυσική και διανοητική υγεία των ατόμων, η απαγόρευση της αυθαίρετης κράτησης και η παροχή ουσιαστικών νομικών εγγυήσεων.³⁷ Το ίδιο πράγμα θα μπορούσε να ειπωθεί για τα άρθρα 4, 5 και 6 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου II του 1977,

34. Το κοινό άρθρο 3 των Συμβάσεων της Γενεύης π.χ., απαγορεύει «τη βία εναντίον της ζωής, ειδικότερα τη δολοφονία όλων των ειδών, τον ακρωτηριασμό, τη σκληρή μεταχείριση και τα βασανιστήρια».

35. Βλ. ειδικότερα άρθρα 42, 43 και 74 του Κώδικα Lieber, εις *Doswald-Beck L., Vité S., International Humanitarian Law and Human Rights Law*, ό.π., σελ. 94-119, υποσημ. 45 και 46.

36. Βλ. σχετ. *Mecron T., The protection of the human person under human rights law and humanitarian law*, Bulletin of Human Rights 91/1, United Nations, New York, 1992.

37. Βλ. σχετ. εις *Περάκη Σ./Μαρούδα Μ.-Ντ., Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001, σελ. 263-266.

το οποίο εφαρμόζεται σε καταστάσεις μη-διεθνών ένοπλων συγκρούσεων. Ένα άλλο παράδειγμα αποτελεί η Σύμβαση του 1989 σχετικά με τα Δικαιώματα του Παιδιού. Η διαδικασία υιοθέτησής της, η ουσία των κανόνων που θεσπίζει και ο ενσωματωμένος μηχανισμός για την εφαρμογή της, σαφώς δείχνουν ότι ανήκει στην οικογένεια των συμβάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό ωστόσο δεν την εμποδίζει, να εισχωρήσει θα λέγαμε, στο χώρο του ανθρωπιστικού δικαίου, πράγμα που συμβαίνει στο άρθρο 38 αυτής, το οποίο αφ' ενός μεν κάνει μια γενική αναφορά στις διατάξεις του ανθρωπιστικού δικαίου που σχετίζονται με τα παιδιά, αφ' ετέρου δε, καθορίζει τους κανόνες που ισχύουν σε περίπτωση ένοπλων συγκρούσεων.³⁸

Στις μέρες μας, τα σχετιζόμενα με την εξέταση της αλληλεπίδρασης και αλληλοσυμπλήρωσης ή ακόμη και της αλληλοεπικάλυψης των δύο αυτών κλάδων του διεθνούς δικαίου, αποτελούν ζητήματα ιδιαίτερης σημασίας, όπως προκύπτει και από τη σχετική νομολογιακή ενασχόληση του ΕΔΔΑ.³⁹ Το Δικαστήριο έχει δώσει δείγματα των προθέσεών του, να εξετάζει μεν τα ζητήματα που ανακύπτουν στο πλαίσιο των ρυθμίσεων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, να εμφανίζεται όμως επίσης απρόθυμο να επικαλεσθεί τις διατάξεις του ευθέως, καθώς δεν φαίνεται να είναι πρόθυμο να τις αξιολογήσει ώστε να θεμελιώσει τη δικαιοδοσία του ακόμη και για ενέργειες κρατών-μερών της ΕΣΔΑ, οι οποίες τελούνται εκτός των ορίων της επικράτειάς τους και συνιστούν παραβάσεις τόσο του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, όσο και των προβλέψεων της ΕΣΔΑ. Πάντως, σε κάθε περίπτωση δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, ότι ο σημαντικότερος παράγοντας για την

προστασία του ανθρώπου και των δικαιωμάτων του σε κάθε περίπτωση, είτε σε ειρηνική είτε σε πολεμική περίοδο, είναι πάντοτε ο ίδιος ο άνθρωπος.⁴⁰ Από μόνος του, ποτέ κανένας κανόνας δεν θα πετύχει πολλά στο συγκεκριμένο πλαίσιο προστασίας, ιδίως κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων, από τη στιγμή μάλιστα κατά την οποία πάντοτε σε τέτοιες περιπτώσεις έρχονται στο προσκήνιο ζητήματα που αφορούν στα διεθνή, αντικρουόμενα τις περισσότερες φορές, συμφέροντα και γενικότερα σε θέματα διεθνούς ισορροπίας και πολιτικής. Ίσως η εδραίωση μίας βαθιά ανθρωπιστικής κουλτούρας, με την κατάλληλη διάδοση, ταυτοχρόνως, των προβλέψεων των σχετικών διεθνών κειμένων, τόσο του ανθρωπιστικού δικαίου, όσο και του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα μπορέσει να εξασφαλίσει κάποτε τη δυνατότητα απαρέγκλιτης εφαρμογής τους στην πράξη ...

38. Βλ. Convention on the Rights of the Child, *Human Rights in International Law*, Basic Texts, Council of Europe, Strasbourg 1991.

39. Για την εξέταση της οποίας βλ. Κύρκο Σ., Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και Δίκαιο Προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: σχέσεις αμοιβαίου αποκλεισμού ή αλληλοσυμπλήρωσης; ό.π., σελ. 1434 επ. (διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.militaryjustice.gr)

40. Έχει ειπωθεί άλλωστε ότι «... πέρα από τους θεούς, και σίγουρα έπειτα από αυτούς, ο ίδιος ο άνθρωπος είναι αυτός που μπορεί να δώσει τη μεγαλύτερη βοήθεια στον άνθρωπο ...» ("proxime autem et secundum deos homines hominibus maxime utiles esse possunt"). Βλ. Κικέρων, *De officiis* (Περί Καθηκόντων), 2, 11.